

BOGANMELDELSER

*Children in adult prisons –
an international perspective*

Redaktør: Katarina Tomasevski, London, 1986.

Barn har krav på omsorg, men de blir ofte grovt forsømt og mishandlet av så vel privatpersoner som offentlige myndigheter. Organisasjonen Defence for Children International (DCI)¹⁾ har tatt for seg et viktig delproblem – plassering av barn i fengsler for voksne. Den har gjennomført kartlegging av hvorfor og i hvilken utstrekning barn fengsles i en rekke land, og undersøkelsen er støttet av bl.a. FN og organisasjonen Rådta Barnen. Over 100 personer har deltatt i forskningsprosjektet som ble planlagt i 1982 og gjennomført i 1983-1984. Den første rapporten omfatter 27 land og kom ut i år under tittelen »Children in Adult Prisons« (redaktør Katarina Tomasevski), London 1986.

Begrepet »barn« omfatter her personer under 18 år, altså barn og ungdom (tenåringer). De fleste barn som man finner i fengsler for voksne, er tenåringer, og av de land som denne undersøkelsen til DCI omfatter, er det bare Pakistan og republikken Sør-Afrika der legal minstealder for fengsling er henholdsvis 10 og syv år. Men lovbestemmelser brytes. DCI fant f.eks. tolvåringer i fengsler i Costa Rica, som egentlig har en lovfestet nedre aldersgrense på 16. De tilsvarende tall i India var 11 og 16, og i Marokko ni og 16 år.

Som kjent er leveforholdene i utviklingsland preget av fattigdom og nød. Barn blir ofte satt i fengsel på et ganske annet grunnlag enn i de nordiske land. Av rapporten fra DCI går det f.eks. frem at barna til en domfelt tyv kan bli satt i fengsel fordi dommeren må beskytte dem mot de krenkede familier som ble bestjålet (Zaire). I Tanzania begår noen barn lovbrudd for å sikre seg mat i fengsel – mat som de ikke kan skaffe seg i frihet. I noen stater blir barn fengslet fordi de tigger, vandrer rundt uten eksistensgrunnlag, og reiser på tog uten billett. I India var 77 prosent av de fengslede gutter som ble intervjuet, for fattige til å gå på skole, og i Pakistan har bare 16 prosent av fengslede barn lært å lese. Mange av dem kommer fra svært fattige familier, eller de har ingen familie i det hele tatt. Riktignok stjeler ikke alle av nød, men den sosiale og økonomiske bakgrunn er ofte helt fortvilet. Under det brutale apartheid-systemet i Sør-Afrika er svarte barn særlig utsatt. De får ikke fullverdig skolegang eller yrkesopplæring, blir ofte arbeidsløse og det urettferdige samfunnsystemet driver dem mer eller mindre til å bli lovbrøyttere.

Mange barn i en rekke land blir ofre for politisk undertrykkelse. Det er ofte vanskelig å få presis informasjon, men det er hevet over tvil at barn ofte opplever at foreldre blir arrestert, bortført eller torturert. Noen blir selv utsatt for grove overgrep. To eksempler:

En gutt på tre år var vitne til at hans mor ble torturert og voldtatt. Også han ble slått, og i fire døgn fikk han verken mat eller vann. (Chile, 1975).

I India blir mange barn slått av fengselsansatte. Tyve prosent av guttene som ble intervjuet, klaget over å bli prylt av fengselsbetjentene som hadde ansvaret for arbeidsdrift og alminnelig disiplin.

Er det mulig å stille noen til ansvar for overgrepene mot barn? Rapporten fra DCI peker på at de som mest har behov for beskyttelse, ikke har kunnskap om sine rettigheter, og de er ute av stand til å beskytte seg selv. Små barn er vergeløse: I Sør-Afrika kan barn ned til syv år bli arrestert, internert og dømt. I Pakistan kan ethvert barn over ti år bli satt i fengsel. Både i disse og i en rekke andre land er tilsynet med fengslene, og med viljen til å følge reglementet, ofte dårlig.

1) Smh. Beth Grothe Nielsen ovenfor 1986 s. 161 ff.

Rapporten fra DCI understreker at dersom det ikke gis informasjon om regimet overfor barn i fengsel, er det umulig å gjennomføre et system som sikrer barnas rettigheter. I flere land tillater ikke fengselsmyndighetene innsyn, og offentliggjøring av fengselsforholdene er straffbart. Det er derfor viktig å ta initiativ til å forbedre vilkårene for barn i fengsel. Både enkeltpersoner og organisasjoner må slippe til. Barna selv eller deres familier kan lite utrette. Uten hjelp utenfra vil barn som ikke har noen familie, stå helt alene.

DCI-rapporten kommer til at barn i fengsler for voksne har behov for beskyttelse ikke bare fra voksne medinnsatte, men også fra fengselsvoktere. Men selv om de skilles fra voksne personer under frihetsberøvelsen, er de like fullt utsatt for de påkjenninger og skader som frihetsberøvelsen innebærer. I en rekke land er man forlenget blitt klar over at frihetsberøvelsen ikke fremmer rehabilitering. Man leter etter alternativer til fengsel – ikke minst for de unge.

Men enda viktigere er det å *unnlate* å straffe, for en rekke forhold. I nordiske velferdsstater er fattigdom ikke årsaken til tyverier. I disse land stjeler ikke barn og ungdom mat og klær, men stereoanlegg, videoutstyr og biler. I utviklingslandene er fattigdom årsak til mye ungdomskriminalitet. De unge blir arrestert og dømt for vagabondering, tiggning, prostitusjon, ulike illegale former for salg og tjenester på gaten, og selvsagt tyverier. Men, heter det i DCI-rapporten, hvordan kan samfunnet forestille seg å »rehabilitere« barn og ungdom hvis »forbrytelse« er en åpenbar side av deres daglige kamp for å overleve? Man har med klare sosiale problemer å gjøre. Fengsler blir erstatning for det barnevern man skulle ha hatt, og undertrykkelse erstatter sosial og økonomisk støtte. Som ett eksempel nevnes Costa Rica, der barn og ungdom ofte tas hånd om ved fengsling, fordi barnet er forsømt av en enslig forsørger som er drikkelig, stoffmisbruker eller prostituert. I noen tilfeller er det til og med vanskelig å finne frem til familiemedlemmer som vedkjenner seg ansvaret for den mindreårige. Slike eksempler, heter det i rapporten, forteller om behovet for sosialarbeid og materiell støtte, slik at man unngår plassering i fengsel. Det burde også være helt unødvendig å fengsle barn som er ute av stand til å betale bøter. En DCI-forsker i Colombia rapporterte at mange mindreårige ble fengslet i Bogotá fordi de ikke kunne betale bøter som svarte til 2-3 amerikanske dollar.

Utdragene og kommentarene i avsnittene ovenfor omfatter stort sett forhold i utviklingsland, der problemene er størst. Det betyr ikke at man skal overse problemene i industrialiserte land med god økonomi og bedre sosiale støttetiltak. I disse land er det heller ikke en selvfølge at arbeidsskoler og ungdomsfengsler gir et bedre internt miljø enn fengsler med større aldersmessig spredning. Det subkulturelle miljø i spesialanstalter for belastede ungdomsforbrytere kan være vel så destruktivt som i et fengsel med variert klientel, både med hensyn til aldersfordeling og forbrytelsesintensitet. I de nordiske land har man forlatt systemet med de relativt tidsbestemte reaksjoner (særreaksjoner) for ungdom. Man finner at det er et mindre onde å plassere tenåring i ordinære fengsler, for kortest mulig tid.

Så vidt mulig unngår man å sette unge tyver og bilbrukstyver i fengsel. Men også i vesteuropeiske velferdsamfunn viser det seg at alternativer til fengsel og den ønskelige kjede av sosiale støttetiltak i mindre grad foreligger i praksis enn i prinsipielle utredninger.

Boken »Children in Adult Prisons« vil jeg betegne som forstemmende, men nødvendig lesning. Den minner om at i en brutal og urettferdig verden er barn en særlig utsatt gruppe, både i en utrygg »frihet« og under frihetsberøvelse. Amnesty International er en av de organisasjoner som har bidratt med dokumentasjon for DCI. Som medlem av A.I. leste jeg med stor interesse den boken som jeg her har omtalt. Om man også følger med i Amnesty Internationals ulike

publikasjoner og årsrapporter, bl.a. om forholdene i land som Chile og Sør-Afrika, får man klart innsyn i hvordan graden av respekt for barn og omsorgen for dem ikke bare henger sammen med de økonomiske forhold, men med menneskesynet i det hele.

Kåre Bødal
Justisdepartementet
Oslo

Hans Lüttger: »Vorträge und Abhandlungen« (Hrsgb. Theo Vogler), Walter de Gruyter, 458 s., Berlin 1986, ISBN 3-11-010714-7, pris ikke oppgivet.

Her er tale om et jubelæumsskrift udgivet i anledning af professor Hans Lüttgers 70. årsdag. Lüttger var i en længere årrække ansat i det vesttyske føderale justitsministerium, før han i perioden 1967-1983 virkede i et professorat ved Freie Universität i Berlin.

Skriftet er oppbygget som en antologi indeholdende nogle af Lüttgers bidrag (taler og afhandlinger) til den strafferetlige behandling af grænseområdet mellom jura og medicin, mere retspolitiske overvejelser over den strafferetlige beskyttelse af og mod statsmagtens organer og endelig nogle straffeprocessuelle afhandlinger.

De enkelte bidrag bærer klart præg af Lüttgers fortid som deltager i lovgivningsprosessen på embedsmandsniveau. Der er gjennomgående tale om forholdsvis korte og klare analyser, der munder ud i forslag til, hvorledes en given lovbestemmelse mest hensigtsmessigt kan formuleres.

Når man genudgiver en forfatters tidligere offentliggjorte afhandlinger m.v., løber man en risiko for, at adskillige af bidragene er tidsbundne. Denne risiko kan den foreliggende bok neppe si sig fullstendig fri for at være blevet offer for.

Lars Adam Rehof
Københavns Universitet

Thomas Mathiesen og Ole Kristian Hjemdal, Treholt-saken i offentligheten – et grunnlag for forhåndsdomming. Universitetsforlaget. Oslo. 1986.

I »Treholt-saken i offentligheten – et grunnlag for forhåndsdomming« reiser Thomas Mathiesen og Ole Kristian Hjemdal spørsmålet: Blev Arne Treholt forhåndsdomt? Heri ligger et spørsmål om hvorvidt retten »ble påvirket av forhåndsdomtalen på en slik måte at kjennelsen »skyldig« ble mer sannsynlig enn den ellers ville ha vært«.

Spørsmålet besvares bekræftende i bogen:

»Det er meget godt grunnlag for å anta at Arne Treholt er blitt forhåndsdomt, dvs. at de vanlige retningslinjer i domstolen har vært utilstrekkelige til å skjerme domstolen mot påvirkning«.

Og det tilføjes at der – p.g.a. de massive forhåndsantagelser om Treholts skyld – hersker »meget betydelig tvil om hvorvidt den første domstolen som behandlet saken kunne fungere uavhengig og upåvirket av stemningenes og omgivelsenes dom« (s. 74).

Fremstillingen der er grunnlag for denne konklusjon er bygget op i en række afsnit der indleder med en præsentation af de forskjellige retninger inden for medieforskningen, idet der forenkler sondres mellom en »forsiktig« og en »dristig« retning. Den sidste – som særlig presenteres med utgangspunkt i Stanley Cohen's arbejder – tillægger mediene en væsentlig mere indgribende betydning og oppfatter mediernes magt som led i en vekselvirkningsprosess særlig med statsinstitutioner som politi og politiske grupper. Bogen holder sig imidlertid til den forsigtige forskningstradisjon som bygger på at mediepåvirkningen kun er effektiv under ganske bestemte betingelser. Hertil hører særlig fire momenter:

- Jo mere mediene *samvirker* med andre påvirkningsfaktorer, desto større er chansen for at de har påvirkningseffekt.
- Mediernes muligheter for at *bekreft*e allerede eksisterende holdninger er langt større end mulighetene for holdningsendringer.
- Mediernes påvirkningseffekt er større jo mere *samstemmende* de foreliggende budskaber er.
- Mediernes påvirkningskraft har særlig betydning »på områder hvor publikum endnu ikke har dannet sig sin egen mening« (NOU 1982: 30 s. 124), altså på områder hvor der savnes en almindelig oppfattelse.

Sammenfattende:

»Jo mer samvirkende, bekreftende og samstemmig mediene fungerer, desto større påvirkningskraft har de, samtidig som de er nydannende for meninger jo mer meningstomt området er i forveien« (s. 5).

Bogens ovenfor citerede konklusjon bygger på en detaljert analyse af disse fire momenter i pressens behandling af Treholt-sagen.

For det første var mediebudskaberne stort sett 100% samstemmende: I klare og helt utvetydige vendinger blev Arne Treholt fra sagens tidligste faser presenteret som skyldig i spionage. Han blev beskrevet som »spionen«, »KGB-agenten«, »superspionen« osv., dels i vignetter, dels over hele sider. Tendensen i budskapet var overalt den samme, det var yderst farlige ting Arne Treholt hadde foretatt seg, og modforestillinger i retning af at hans handlinger dels kunne være båret af andre motiver, dels kunne have haft overskuelige virkninger er trængt helt i baggrunden.

Dernæst er offentligheten i høy grad blevet bekræftet i sine forhåndsopfattelser. Bogen inneholder en særdeles illustrerende gjennomgang af pressens énstemmige bekræftelse af de eksisterende forestillinger om spionvirksomhet i almindelighet og KGB-konspirasjoner i særdeleshed, hvorunder begreber som »påvirkningsagent« spiller en central rolle.

Endelig diskuteres betydningen af at *andre statsinstitutioner* gjennom uttalelser og beslutninger, i samspil med mediepåvirkningen, på det nærmeste umuliggjorde en retfærdig prosess. (Som et særlig væsentlig moment nævnes Stortingets skandaløse – og antagelig grundlovsstridige – beslutning om at inndrage Treholts løn).

Med bogens ord:

»I den første avgjørende mediefase, rett etter arrestasjonen, da oppfatninger skulle festnes, ble Arne Treholt *samstemt funnet skyldig av massemediene*. Denne medieoppfatningen ble videreført i senere faser. Innen denne ramme uttalte *alle autoriteter som grep ordet i saken* seg i ordelag som ga sterke assosiasjoner til Arne Treholts skyld. Det gjaldt påtalemyndighetens øverste myndighet, det gjaldt ulike regjeringsmedlemmer, det gjaldt Regjeringen som institusjon, det gjaldt Stortinget« (s. 73).

Bogen slutter med to små tillæg. I det første redegøres der for nogle kommunikationsteoretiske grundbegreber. I det andet redegøres der for de – meget sparsomme – empiriske undersøgelser der har været foretaget om forhåndspåvirkning.

Samtidig med »Treholt-sagen i offentligheden« har Universitetsforlaget udgivet Alf Nordhus' og Arne Haugestads begæring om genoptagelse af straffesagen. Tilsammen indeholder de to bøger en overvældende dokumentation for at Treholt-sagen blev gennemført som en karikatur af en retshandling. Den skinbarlige hekseproces gennemført i et mentalt tusmørke hvor retsbegreber fungerer som redskaber for politisk manipulation.

Ole Krarup

Københavns Universitet

Likulia Bolongo: »Droit penal special zaïrois«, bd. 1, 2. udg., Librairie générale de droit et de jurisprudence, 600 s., Paris 1985, ISBN 2-275-00956-0, 250 Fr. F.

Redaktøren har bedt mig anmelde en særdeles omfattende – og øjensynligt ikke mindre lærd – fremstilling af strafferetten i den central-afrikanske stat Zaire, hvoraf jeg endnu kun har haft lejlighed til at stifte bekendtskab med bd. 1. Selvom titlen umiddelbart kunne lede til den opfattelse, er der ikke tale om en fremstilling af specialstrafferetten, men derimod om en beskrivelse af den zairanske straffelovs specielle del. I den forbindelse må det beklages, at bogen ikke indeholder en gengivelse af den relevante lovgivning i sin helhed. Bogen er endvidere så godt som blottet for en egentlig kasuistik, hvilket er uheldigt, såfremt den henvender sig til en bredere international læserskare.

Forfatteren, som på én gang er general og professor i retsvidenskab ved Zaires nationale universitet, har tydeligvis modtaget sin skoling i Frankrig, og har – efter forordet at dømme – opnået en fransk doktorgrad på en afhandling om zairansk og komparativ militærstrafferet.

I formen er der tale om en typisk fransk fremstilling med et utal af overskrifter og afsnitsinddelinger, som nødvendiggør, at læseren til stadighed må konsultere indholdsfortegnelsen for at bevare orienteringen under læsningen. Denne i og for sig klassiske ramme omfatter imidlertid en dogmatisk fremstilling af et stykke afrikansk strafferet, og påkalder sig allerede herved en – for et nordisk publikum – særegen interesse. Den zairanske straffelov stammer fra 1886 og synes især fra 1940 at have været genstand for en del ændringer. Det fremgår i øvrigt af fremstillingen, at en række centrale delikter øjensynligt er kriminaliseret udenfor selve straffeloven.

Ved et gennemsyn af indholdet falder det straks i øjnene, at strafferetten også i Zaire kender til en række af de forbrydelsestyper, som trives i vor del af verden, omend der måske er en tendens til, at de mere komplicerede økonomiske forbrydelser træder lidt i baggrunden i zairansk perspektiv – dog kender man f. eks. også her til misbrug af checks. Derimod indeholder Zaires strafferet en interessant og til dels eksotisk flora af delikter, som sjældent træffes – eller lader sig praktisere – på vore lidt køligere breddegrader. Således behandles bl.a. følgende delikter indgående: Duel, overtroiske og barbariske handlinger, herunder menneskeæderi, slaveri, bigami og polyandri. Homosexualitet synes ligeledes at være straffbar.

For en udenforstående er det centrale spørgsmål vel: Hvorledes lader det sig gøre at forene et retssystem, som har sine rødder i belgisk-fransk retsopfattelse, med det udviklingstrin og de deraf følgende problemer, som et samfund som det zairanske er konfronteret med. Eller sagt

på en anden måde: Giver en fremstilling som den foreliggende, der er forfattet af en person uddannet på europæiske universiteter og tydeligvis opfatter sig som en del af den europæiske retstradition, et gyldigt indtryk af den reelle retstilstand i et land som Zaire?

At der i Zaire eksisterer strafferetlige problemer ud over det sædvanlige, fremgår også af Amnesty Internationals årlige globale menneskerettighedsrapport. Såfremt Amnesty Internationals årsrapport for 1985 (London 1985), som bygger på materiale fra 1984, står til troende forekommer der særdeles grove overgreb på menneskerettighederne i landet, herunder udstrakt anvendelse af tortur, summariske henrettelser og langvarige ekstrajudicielle frihedsberøvelser – og det på trods af at Zaire i 1976 tiltrådte FN's konvention om borgerlige og politiske rettigheder. I april 1984 betegnede Amnesty International – i en officiel henvendelse til FN – menneskerettighedssituationen i landet som præget af et »consistent pattern of gross violation« (rapporten s. 113). Situationen er næppe væsentligt forandret siden da.

På denne baggrund får Bolongos fremstilling en ny og aktuel interesse. Det har imidlertid ikke været mig muligt at finde henvisninger til Zaires menneskerettighedsforpligtelser eller i øvrigt bemærkninger om de forhold, som har været genstand for Amnestys vedholdende interesse. Under afsnittet om tortur henvises således til en række retsafgørelser fra det første årti af dette århundrede. Man kan kun beklage, at forfatteren, som qua sit alsidige erhvervsmæssige tilhørsforhold må antages at have særlige forudsætninger, ikke er gået nærmere ind på disse interessante og livsnære spørgsmål i en ellers så omfattende og detaljeret fremstilling.

Lars Adam Rehof

Københavns Universitet

Rudolf Rengier: Erfolgsqualifizierte Delikte und verwandte Erscheinungsformen. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen. ISBN 3-16-645079-3. XII og 349 sider.

Bogen, der er en monografi, omhandler primært strafansvaret for uforsætlige følger af en forsættelig handling. Bogen falder i 3 dele, en historisk gennemgang (s. 13-74), en gennemgang af gældende ret og forskellige fortolkningsspørgsmål (s. 79-287) og en reformpolitisk del (s. 291-324).

Den historiske del viser udviklingen fra den strafferetlige hæftelse for hændelige følger af en handling (Erfolgshaftung) til det nugældende princip i Strafgesetzbuch § 18. § 18, der svarer til § 20 i den danske straffelov, bestemmer, at såfremt en forhøjet straf betinges af, at en forsættelig lovovertrædelse har en bestemt uforsættelig følge, så indtræder denne straf dog kun, når følgen kan tilregnes gerningsmanden som uagtksom. § 18 kom ind i den tyske straffelov i 1953, men domstolene havde dog allerede inden da tillempt dette princip i praksis (s. 63). Der findes en række delikter i såvel den tyske straffelov som i særlovene, der indeholder bestemmelser om strafsukkerpelse ved uforsætlige følger af en forsættelig handling. Dette har bl.a. foranlediget de tyske teoretikere til at søge efter »Das Wesen des erfolgsqualifizierten Delikts«, hvad der ikke kom noget frugtbart ud af (s. 134), noget man vel heller ikke kunne forvente. Endvidere anvendes til tider en forskellig terminologi i de respektive delikter, hvilket åbenbart har afstedkommet adskillige monografier om emnet bl.a. gående ud på, at der ved disse følger skulle kræves en særlig form for skyld. Forfatteren sætter sig som opgave at bringe orden i den teoretiske forvirring. Om dette er lykkedes, er svært at bedømme for denne anmelder, men et af hans resultater er vist nok, at der ikke er tale om en særlig skyldform, men at det almindelige uagtsomheds-

begreb og herunder adækvansbegrebet, kan og skal anvendes på disse uforsætlige følger (s. 319). Dette resultat når han frem til i sin gennemgang af de forskellige delikter og retspraksis herom (bogens anden del). Fremstillingen hæmmes af, at han samtidig behandler forsætlige delikter med skærpet straf ved særligt kvalificerede omstændigheder (eksempelvis vold mod gravide kvinder) og mindstestrafteammer generelt, noget som han vist nok finder forfatningsstridigt.

Bogen er vanskeligt tilgængelig med mindre man har et grundigt kendskab til tysk strafferetsteori.

Sysette Vinding Kruse

Københavns Universitet

Misuse Of Drugs af Keith S. Bovey A Handbook for Lawyers. Butterworths London 1986, £ 24.00.

Vi ville nok kalde Keith S. Bovey's fremstilling for en lovkommentar, en kommentar til lov om euforiserende stoffer i dens engelsk-skotske version. Umiddelbart lyder det ikke som om en sådan håndbog kan være af synderlig interesse for andre end de praktikere, som bogen er skrevet for, men der er måske alligevel noget ud over positiv-retlig viden af hente i den.

Misuse Of Drugs er den lille håndbog, som den travle forsvarsadvokat stikker i mappen, når han går fra kontoret om aftenen (senest) dagen før, han skal i retten med en narkotikasag. Den sammenfatter de vigtigste dele af nyere caselaw, som har relation til Misuse og Drugs' Act fra 1971. Bogen indeholder udover indholdsfortegnelse og ordforklaring, inklusive lidt narkotikaslang, ca. 75 sider lovttekster og 125 sider lovfortolkningsbidrag, som udelukkende hviler på tidligere domme. Det er dette afsnit, som er af interesse. Teksten består i det væsentlige af citater i uddrag – men ordrette citater – af præmisser og dissenser fra leading cases.

Som eksempler på nogle hovedafsnit kan nævnes et par kapiteloverskrifter, Possession, Unlawful Possession, Possession with Intent to Supply, som jo umiddelbart vinder genklang og minder om vore begreber besiddelse og besiddelse med henblik på videresalg.

Der er tale om en procedurehåndbog, hvor advokaten kan slå op dels efter kapitel-overskrift og finde vejledning om forståelse af lovens begreber og deres rette fortolkning dels efter domsregister og finde supplerende og evt. nyere domme, som støtter eller modificerer ældre afgørelser. De gengivne citater tillader advokaten selv at citerer præmisser, hvilket synes at være fast procedurepraksis, men giver også muligheder for at foretage nye sondringer og evt. søge at skabe en »distinction«. Ældre afgørelser – som på dette område ikke er gamle, idet de så godt som alle er afsagt efter 1965 – behandles med megen ærbødighed. Der skal virkelig en hel del til for at komme uden om en tidligere appelrets dom, og der ofres derfor meget på af nærlæse og fortolke dommenes præmisser. Advokaten vil ved gennemlæsning af det kapitel, som er relevant for hans næste sag få ideer til de juridiske indsigelser, som bør fremsættes og en begrundet forestilling om, hvilken retlig argumentation, anklageren vil benytte sig af.

Hvis man vil studere engelsk og skotsk retspraksis på narkotikaområdet, er bogen et værdifuld introduktion og særdeles nyttig læsning forud for et evt. studieophold i England.

Bogen er imidlertid også interessant set ud fra en retssammenlignende synsvinkel. De vanskeligheder vi har oplevet ved behandlingen af narkotikasager her i landet, har man tydeligvis

også haft i skotske og engelske retssale. Medens løsningsmodellerne kan være forskellige, er resultaterne ofte de samme. Man mærker, at narkotikasagerne med deres særegne tavse klientel, stoffernes i starten lidet velkendte art og virkninger, bandekriminalitet og de betydelige bevisvanskeligheder også har sat det hæderkronede anglosaksiske retssystem på en alvorlig prøve.

Man får så at sige lov til at se ind ad sine egne vinduer, men da iklædning og fremtoningspræg er lidt fremmedartet, er det ikke så vanskeligt at undre sig over et og andet. Som retsantropolog må man undre sig over alle de juridiske finesser, det er lykkedes at skabe i løbet af mindre end 20 år, ovenikøbet på et område med helt ny lovgivning, som i løbet af samme periode er blevet revideret flere gange i lyset af de indhøstede erfaringer og genvordigheder. Jurister er, når de er bedst – som engelske dommere i appelretterne alle er det – fremragende til at argumentere logisk og klart om hvad som helst og glimrende til at udtrykke deres mening. Det er en intellektuel fornøjelse at læse disse præmisser, men kunne det ikke gøres enklere? Man griber sig i visse steder at tænke næsten kættersk, er det ikke en selvsagt plage, når det for enhver pris gælder om at få en given adfærd til at passe ind i den praksis, der er udviklet f. eks. om begrebet besiddelse. Visse af de spørgsmål, som rejses, giver mindelser om middelalderlig teologisk disputerekunst.

Indtagelse af euforiserende stoffer – bortset fra opium og opiumpreparater – er ikke kriminaliseret, men besiddelse også med henblik på eget forbrug er strafbar. Herefter rejses spørgsmål som: Kan man indtage f. eks. hash uden at have besiddet det, bringer indtagelse stoffets eksistens til ophør på en sådan måde, at besiddelse ikke kan bevises, selv om en blod- eller urinprøve dokumenterer, at stoffet har været indtaget kort tid forinden – eller kan man besidde stof, man ikke ved man har, f. eks. ved at have nogle rester – mikrogram – blandt lommeuld i en jakkelomme.

Når det juridiske præsteskab affinder sig med at skulle tage stilling til så subtile og spidsfindige spørgsmål, så kan det, uanset præsteskabets kvalifikationer, ikke gå godt hver gang. Tilsyneladende benytter de tiltalte sig i et ikke helt ringe omfang af retten til at nægte at udtale sig. Tiltalte bliver herefter rejst i de refererede leading cases på et bevisgrundlag, hvor stillingtagen til spørgsmål som de foran refererede bliver afgørende for sagernes udfald. Når man kombinerer dette med pådømmelse ved en jury, hvor første-instansdommeren skal give en retsbelæring, sammenfatning af sagens faktum og sluttelig stille de spørgsmål, som juryens medlemmer skal besvare, får man en næsten umulig opgave. Dommerens redegørelse til juryen foreligger skriftlig under appellen. Den giver forsvarerne lejlighed til en række skarpsindige angreb i lyset af tidligere appelrets-domme. Det kan ikke undre, at det af og til lykkes forsvarerne at påvise »misdirecting of the jury« og derved opnå en frifindelse. Det er et meget krævende retssystem, som ved sin respekt for ældre dommes autoritet og ved sin lige så dybe respekt for lovens ord må uendelig meget ondt igennem for at nå frem til et resultat, som i værste fald er et eksempel på det romerne sagde: Summa injuria – frit oversat den højeste ret kan også vise sig at være den højeste uretfærdighed.

Læsningen vanskeliggøres visse steder, fordi sagernes faktum ikke refereres, enten fordi faktum er (forudsættes) kendt af læserne, eller fordi det afgørende er det retsspørgsmål, som præmisserne tager stilling til. Den, der er lige så uvidende, som jeg er, får dermed noget sværere ved at kikke retten i kortene og vurdere, om man selv ville være nået til det samme resultat.

Som et eksempel på ordfortolkning kan man nævne Tudhope v. Robertson (1980) s. 27-29, hvor det afgørende spørgsmål – efter at politiet havde fundet cannabis-planter i urtepotter i vindueskarmen i tiltaltes lejlighed – blev om han havde dyrket – »cultivated« – hampeplanter,

hvilket efter de dagældende regler, før besiddelse af hele planten blev gjort strafbar i 1977, var det afgørende retsspørgsmål. I første instans fastslog retten, at lovens ord var »to cultivate« og ikke »to grow«. Hvis Parliament havde ment, at det passive »to grow« var tilstrækkelig, ville det have skrevet dette, og når man i stedet havde valgt det aktive verbum »to cultivate«, måtte der kræves bevis for aktive dyrkningsforanstaltninger, og da sådanne ikke var observeret af politiet, og da redskaber hertil ikke var fundet i lejligheden, savnedes der bevis for, at tiltalte havde »cultivated« cannabisplanter, hvorfor han blev frifundet. Det er et skoleeksempel på overdreven respekt for lovens ord og de uheldige virkninger af ikke at se på lovgivers hensigt eller meningen med loven, hvilket i anglosaksisk ret vanskeliggøres af at forslag ikke ledsages af bemærkninger, som vi kender det. I appelretten blev resultatet da også det modsatte. Lord Emslie anerkendte nok den sproglige forskel mellem grow og cultivate, men fandt tilstrækkeligt bevis for cultivation ved selve det faktum, at planter var stillet i vindueskarmen og ikke kunne antages valgt alene for deres dekorative virknings skyld.

Som en parallel til den engelsk-skotske retsudvikling kan man måske nævne Ufr. 1985. 563 H. Indtil Højesteret i 1985 stadfæstede, at alle overjordiske dele af hampeplanter, hvorfra harpiksen ikke er fjernet – bortset fra frø og taver – er omfattet af lov om euforiserende stoffer, skulle anklagemyndigheden her i landet i alle sager vedrørende dyrkning af hampeplanter bevise, at dyrkning skete med henblik på fremstilling af marihuana eller hash. Fremtidig får dette kun betydning for strafudmålingen.

Besiddelsesbegrebet strækkes undertiden meget langt. I Searle v. Randolph (1972) havde tiltalte ved anholdelsen 36 cigaretskod i lommerne. Skoddene stammede dels fra cigaretter, han selv havde røget, dels fra cigaretter røget af andre i og ved det telt, hvori tiltalte boede. I tre af skoddene fandtes spor af cannabis i meget små mængder, op til 3 milligram. Her fandtes det tilstrækkeligt, at anklagemyndigheden havde bevist, at tiltalte var i besiddelse af skoddene, og at i det mindste eet af dem indeholdt cannabis i en målelig mængde. Her ville en dansk dommer formentlig være kommet til det modsatte resultat, allerede fordi det ikke var bevist, at besiddelsen kunne tilregnes tiltalte. Her kunne der nok have været brug for doktrinen om, at besiddelsen også kræver bevidsthed om besiddelse, hvilket er fastslået i andre tilfælde i engelsk ret.

Der er forskelle, men også klare lighedspunkter. Formuleringer svarende til, hvad vi ville kalde *dolus eventualis* forekommer i flere domme s. 45 og s. 51 parat til at besidde »whatever it was«, og uanset mistanke »deliberately shut his eyes.«

Slutningen fra kvantum til hensigt kendes også i engelsk ret. I mangel af tilståelse kan »intent to supply« ofte udledes af det kvantum stof tiltalte er fundet i besiddelse af, se nærmere herom s. 80 ff.

Fremstillingen efterlader det indtryk, at principper, autoriteter, ældre domme og ordfortolkning af meget bogstavelig og rent sproglig art spiller en væsentlig rolle. Dommene skrives med meget udførlige diskuterende og analyserende præmisser, som giver læseren det urigtige indtryk at være vidne til selve den åndelige skabelesproces, som fører frem til resultatet med usvigelig logik. Hvis ikke man vidste bedre, kunne man undertiden fristes til at tro, at det var rigtigt, så flot mange af disse dommes præmisser er skrevet. Skulle man vove en enkelt indvending, måtte det være, at praktisk sans, som kunne medføre nogle mere pragmatisk betonedede løsninger undertiden ville være ønskelig. Principper er jo aldrig mere værd end de resultater, de fører til.

Misuse Of Drugs er en praktiserende advokats fremstilling til brug for kolleger, men den gi-

ver samtidig den uden for stående et godt indblik i engelske og skotske retssale, hvor et velkendt tema, narkotikasagerne menneskelige og undertiden også retlige nød gennemspillet udsat for anglosaksisk doktrin.

H. Kallehaug

Østre Landsret, København

Robert Harnischmacher & Arved Semerak: »Deutsche Polizeigeschichte. Eine allgemeine Einführung in die Grundlagen«, XVIII og 242 s. Verlag W. Kohlhammer. Stuttgart 1986. 49,80 DM.

Harnischmacher og Semeraks bog falder i to omtrent lige store dele, med et snit lagt ved 1945. I den første del, som er ret skitsemæssig, behandles centrale epoker i den tyske stats- og politimagts ældre historie: Middelalderen med dens bydannelser og den politiretlige regulering af købstædernes næringsliv; enevælden med dens politistatsbegreb og dens panoptiske velfærdspolitik; det konstitutionelle monarki samt Weimarrepublikken med disses retssikkerhedspolitik. Sluttelig gøres der rede for Det 3. Rigets politiret og nationalsocialisternes voldsomt centraliserede politiorganisation.

Bogens anden del er viet udviklingen efter 2. verdenskrig, hvor besættelsesmagterne USA, England og Frankrig straks fra starten satte sig imod skabelsen af et centraliseret politi i stil med Hitlerstyrets. Følgelig blev politiet i BRD opstillet som decentrale enheder, *Länderpolizeien*, én styrke for hver 11 delstater. Denne struktur er fortsat den grundlæggende om end med modifikationer: Parallelt med delstatspolitistyrkerne er der i dag fire centraliserede forbundspolitikorps, kaldet *Sonderpolizeien*. Disse – *Bundeskriminalamt* i Wiesbaden; det gennemmilitariserede *Bundesgrenzschutz*, jernbanepolitiet (*Bahnpolizei*) samt de styrker, der forretter sikkerhedstjeneste i Forbundsdagen (*Hausinspektion des Deutschen Bundestages*) – har operativ myndighed i hele forbundsstaten, på tværs af (og undertiden i konkurrence med) det lokale politi. Ud over selve organisationsstrukturen beskrives det retlige grundlag for opgaver og beføjelser i de respektive korps.

Som bekendt var der fire, og ikke tre, besættelsesmagter i Tyskland efter krigen, og bogen afsluttes logisk nok med en redegørelse for udviklingen, som den forløb, inden for den russiske zone. Her blev der allerede ved DDRs dannelse i 1949 foretaget en total sammensmeltning af delstatspolitistyrkerne til ét centraliseret rigspoliti (*Volkspolizei*). I begge Tysklænder var udgangspunktet det samme, men problemerne blev håndteret vidt forskelligt.

I betragtning af, at forfatterne excellerer i polititekniske fagudtryk og interne forkortelser (der ikke alle opløses), må man nok erkende, at de især henvender sig til medlemmer af BRDs politietat. De mange minutøse organisationsplaner peger i samme retning. Ikke desto mindre kan bogen læses med udbytte (om end vanskelighed) af udenforstående. For det første har den historiske fremstilling en selvstændig værdi, ikke mindst fordi tysk polititeori i tidens løb har sat sine spor bl.a. i Skandinavien. For det andet er det ikke uinteressant at se, hvorledes andre lande har grebet det klassiske problem an omkring lokale, decentrale politienheders kompetence i forhold til en overgribende, central politistyreelse, der selvstændigt løser visse specialopgaver.

Henrik Stevnsborg

Københavns Universitet

Robert M. Figlio, Simon Hakim and George F. Rengert (eds.): Metropolitan Crime Patterns. Criminal Justice Press a division of Willow Tree Press. Monsey, New York 1986, 206 sider.

Ved siden af indledningsafsnittet omfatter denne bog 9 artikler, alle baseret på empiriske undersøgelser af aspekter ved temaet kriminalitet og byområder.

Artiklerne er grupperet i 4 afsnit. I det første præsenteres undersøgelser vedrørende kriminalitetsfrekvensen i forskellige byzoner (centrum, nye og gamle forstæder). I det andet afsnit er der samlet undersøgelser af lovovertræderens mobilitet og forholdet mellem gerningsstedet, lovovertræderens og offerets bosted. Baggrunden for samt menneskers reaktion på angst for kriminalitet behandles i et tredje afsnit. Endelig omhandler det sidste afsnit spørgsmålet om årsager til variation i polititæthed i forskellige byzoner.

Alle artikler har samme struktur: Der indledes med en kort redegørelse for tidligere undersøgelser på området, hvorefter hypoteser, data og metoder beskrives. Alle undersøgelser er baseret på udviklede statistiske metoder. Disse samt undersøgelsernes resultater drøftes ganske detaljeret. Artiklerne slutter med at påpege de mulige konsekvenser, resultaterne burde medføre, samt nødvendigheden af yderligere empiriske studier til belysning af fænomenet.

Denne ensartethed i opbygningen gør bogen til kedsommelig læsning. En yderst snæver, nærmest teorifjendsk empiri medvirker dog også hertil. Man kortlægger omverdenen uden at have megen idé om, hvad produktet kan anvendes til. Det kan give indtryk af, at det primært drejer sig om at afprøve forskellige statistiske modeller, og at resultaterne i høj grad er afhængige af, hvilken model man har anvendt. For mig at se har bogen primært en værdi som opslagsværk, idet der gives glimrende oversigter over den viden, der findes på de ovennævnte områder.

Britta Kyvsgaard

Kriminalistisk Institut København

Georg Høyer: Tyvnet psykisk helsevern i Norge. Rettsikkerheten ved slikt helsevern med særlig vurdering av kontrollkomisjonsordningen. Universitetet i Tromsø. Institutt for samfunnsmedisin. ISM-skriftserie nr. 10, 1986.

Norsk psykiatrisk virksomhet står solid plantet i maktens mange dilemmaer. Det er noen av disse Georg Høyer fører oss inn i gjennom sin avhandling. Han har undersøkt omfanget av bruk av tvang i Danmark, Norge og Sverige. Deretter har han undersøkt hva pasienter sier kort etter de er tvangsinnlagt, og hva leger skriver til kontrollkomisjonen når det kommer klage på innleggelsen. Og så har han undersøkt hva kontrollkomisjonene foretar seg ved klager.

Tvang anvendes mot pasienter såvel som mot psykiatere. Høyers avhandling viser – ikke særlig uventet – at det er de første typer tvang som får umiddelbart målbare virkninger. 5-6000 mennesker befinner seg til enhver tid tvangsinternert i anstalt etter psykiateres forordning. Konkret vil det si at vi har tre ganger så mange tvangsinnsperrerte i psykiatriens anstalter som vi har i fengselsvesenets anstalter. For å styre denne maktanvendelsen innen psykiatrien er det utviklet et regelsystem om når det er tillatt og når det ikke er tillatt å anvende tvang overfor pa-

sientene. Ikke noe stort og innviklet regelsystem, ei heller noen store og omfattende kontrollorgan om vi sammenligner med regler og kontrollorgan for å hindre at folk uberettiget kommer i fengsel, men likevel langt mer enn intet. Her er det samfunnet skal tvinge psykiatrien til ikke å gjøre noe galt. Og her er det likevel Georg Høyer påviser utilstrekkelighet.

Reglene og kontrollorganene har et særpreg som gjør styringen av den psykiatriske praksis høyst illusorisk. I hele Skandinavia er ordningen slik at tvangsinnesperrede skal være sinnssyke eller i hvert fall lide av »psykisk sykdom«. Dessuten skal ett tilleggsriterium være oppfylt. I Norge er det tre å velge mellom. Først og fremst »at utsikt til helbredelse eller vesentlig bedring forspilles« dersom innleggelsen ikke finner sted. Dessuten at vedkommende ville lide overløst om tvang ikke ble anvendt, eller at personen er til direkte fare for seg selv eller andre. Høyer påviser hvordan psykiatere i praksis benytter seg av de lovparagrafer som forenkler arbeidsoppgavene. I Danmark er det administrativt minst arbeidskrevende å tvangsinnlegge pasienter som regnes som farlige, ja så blir det da ekstraordinært mange *farlige* i Danmark. I Sverige er det ekstraordinært vide indikasjoner for tvangsinnleggelse, så blir det da også ekstra *mange* tvangsinnlagte i Sverige. I Norge er det *behandlingsbegrunnelsen* som dominerer. Men ved at behandlingsindikasjonene dominerer er det jo samtidig også gjort åpenbart at psykiatere blir ustyrlige, ihvertfall av andre enn mulige kritiske kollegaer. Psykiatere er sertifisert som hovedinnhavere av ekspertise om psykoser og deres behandling. Men derved er det jo egentlig bare spillfekteri å opprette en organisasjon av ikke-psykiatere som skal kontrollere sertifikatsinnehaverne. Sertifikatet er symbolet på at psykiatere vet. Sykdom og dennes behandling er nettopp det de antas å vite noe om. Hvordan kan man da vente at vanlige ikke-sertifiserte – altså vanlige folk uten sertifikat på at de vet – med noen kraft skal kunne si at sertifikatsinnehaverne faktisk tar feil på det kjerneområde hvor de har sertifikat på at de nettopp vet?

Og psykiaternes avgjørelser blir da heller ikke imøtegått. Det finnes kontrollkommisjoner. Men Høyer viser meget klart at pasientene i stor utstrekning ikke er i stand til å nå fram til det organet som skulle beskytte dem mot eventuell ulovlig tvangsanvendelse. Og om de skulle nå fram med klager, viser det seg at kontrollkomisjonene nesten aldri ender ut med et formelt vedtak som går psykiatere imot. Av 1914 formelle klager Georg Høyer har sett på, ender 11 opp med formell avgjørelse til det pasienten oppfatter som sin fordel. Av disse 11 var det såvidt jeg forstår Høyer egentlig enighet i seks tilfelle, og bare en meget begrenset uenighet i de resterende fem tilfelle. Dette betyr ikke at kontrollkomisjonene er helt uten betydning. De har trolig forebyggende funksjoner, og det meste løses uformelt. Men vi vet intet om til hvilken fordel. I samfunn uten straffedomstoler ville det nok også holde fangetallene noe nede at man visste det av og til kom kongelige fengselskontrollkommisjoner på besøk. Georg Høyer understreker dette gang på gang, og alltid i mer høvelige ordelag enn jeg anvender.

Likevel virker han stadig forbauset over kontrollkomisjonenes funksjonsform. Stadig får vi høre om deres manglende kompetanse. Av og til – som på s. 68 – nevnes deres mangelfulle psykiatriske kompetanse. Siden etter gjelder det deres kompetanse til å overprøve det psykiatriske skjønn. Klagen er også sterkt gjentatt i arbeid nr. 4 s. 12-13. Men hva er det egentlig Høyer ventet, eller alternativt ønsker seg?

Personlig tror jeg Høyers antydninger om bedringer av kontrollkomisjonenes kvalifikasjoner er en blindvei. Problemet er uløselig. Det er et spørsmål om hegemoni og makt. Skulle kontrollkomisjonens intenderte funksjoner på dette området ivaretas, måtte trolig kontrollkommisjonen *avskaffes*. To alternativ kan tenkes: økt domstolkontroll, og/eller økt pasient-

makt. Galebevegelsen er et tegn i tiden, men svakt. Mer tro har jeg på det som er mer enn antydninger, selv om det er forsiktig formet, nemlig forslag om ganske enkelt å droppe behandlingsbehov eller muligheter som begrunnelse for tvangsinleggelse i sinnssykehus. Droppet man denne psykiaternes kjernebegrunnelse ville man stå tilbake med spørsmål som folk flest ville føle det mulig å uttale seg om. Psykiatere ville fortsatt uttale seg om hvorvidt sinnssykdom forelå. Men i tillegg ville det etter norsk lov kunne reises spørsmål om hvorvidt personen ville lide overlast ved ikke å bli tvangsbragt, eller ville være til fare for seg selv eller andre. Antall påståtte farlige ville sikkert øke drastisk om man ikke hadde ullne behandlingsformål å henvise til. Har man ikke de ene grunn, velger man den annen i denne verden fylt av besvergelses. Men når det gjelder spørsmål som overlast og fare er det ikke så lett å frata vanlige folk vettet. Disse spørsmål er det ikke fullt så lett å mystifisere, og kontrollkommisjonene kunne få en viss reell funksjon.

Debatten om tvang versus frivillighet i behandlingen har vi hatt helt siden slutten av forrige århundrede. Vi hadde den om løsgjengerne, om sikring, om antatt farlige, om asosiale tuberkuløse, og vi har den om narkomane og nå om AIDS. Og så hele tiden om sinnssyke. Det er tenkt mere om dette enn det nokså enkle Høyer beskriver i boken. Derfor var det godt å høre hans klare svar i en oppgitt prøveforelesning om tvangens virkninger, spesielt hvordan den ødelegger pasient-lege forhold, og virker mot behandlingens hensikt. Men jeg synes nok Høyer henger igjen i et altfor idealistisk syn på legen, som representant for et yrke hvor det hersker bred enighet om at det for dem ville være det beste om de slapp å anvende tvang. For dem personlig, kanskje. Men det finnes jo en bred tradisjon blant norske leger som ivaretageren av statens interesser. Og det har da heller ikke vært meget motstand fra medisinsk hold når behandlingstanker har vært skalkeskjul for bastante renovasjonsinteresser.

Likevel, med selve forslaget om å sløyfe behandlingsindikasjonen, åpner iverthfall Georg Høyer for debatten: Kan man tvinges til helse? Om man ikke vet man er syk – fra kreft som burde opereres til sinnssykdom som burde fjernes – eller vet uten å ville behandles – på ny kanskje en kreft man ikke vil ha tuklet med (Cfr Heidi Tuft: *Min kreft mitt ansvar*, Gyldendal 1986) eller en sinnslidelse man alt i alt foretrekker å beholde – skal man da kunne tvinges – av hensyn til seg selv? Høyers resultater, og spesielt hans forslag, leder klart i retning av at vi må ta disse spørsmål på alvor.

Hovedinnvendingen her er en viss fjernhet fra materialet. Høyers metode er som en arkeologs. Han har gått til levninger av menneskers aktiviteter, for så å komme med antagelser om det liv de har levet. Men de lever jo. Hvorfor se på dokumenter når man kunne spørre mennesker, eller observere mennesker? Hvorfor har han ikke sittet i kontrollkommisjonene – som bissetter? Han innrømmer det på s. 82, men hvorfor ikke gjøre det? Hvorfor er han ikke tilstede sammen med innleggende lege? Han påstår på s. 76 at legene ville forandre seg om han var der, og helt ubegrunnet – så vidt jeg kan se – avviser han Beans erfaring i motsatt retning. Flere studier av politiet tyder avgjort på at Bean har rett. Politiet venner seg hurtig til observatører, og fortsetter med de lovlige såvel som de ulovlige aktiviteter de er vant til. Til og med en medfølgende fotograf får dem ikke til å endre atferd.

Bare en gang går forfatteren vekk fra dokumentene. Det er når han intervjuer tvangsinnlagte et par tre dager etter innleggelsen. Spørreskjemaet er overmåte interessant, men jeg må innrømme at resultatene på ingen måte svarer til skjemaet. Og det kommer tydeligvis ikke av at informantene ikke svarte, men at han ikke lar oss bli kjent med informantene. Hvorfor?

Min mistanke er at ett eller annet fordreiet positivistisk vitenskapsideal har fått ham som så mange andre til å tro at tall er mer vitenskapelig enn nitid fenomenbeskrivelse. Det er en forferdelig utvikling vi må få stoppet.

Et annet bidrag til fjernhet er avhandlningens form. Form er 90 prosent av innholdet, sa Kjarntan Fløgstad nylig i et inspirerende foredrag, »Om å skrive romaner«.

Jeg må innrømme at jeg har strevet atskillig med å avlokke denne avhandling dens hemmelige skatter. Jeg sier dette i dybt alvor. Den har skatter. Den inneholder viktig kunnskap. Den bringer oss videre. Men kunnskapen er bare delvis synlig. Pasienter skjuler seg i sine symptomer, leger såvel som spesialister i psykiatri skjuler seg i sitt språk og i sin generelle form. Måtte noen utenfra kunne gi trygghet til dem begge, trygghet til å velge den enklere form.

Grunnen til at det har noen mening å si hva man mener, ligger jo i at det er et meningsfylt arbeid noen diskuterer. Kritikkk spanderes bare på det kritikkkverdige. Georg Høyers arbeider vil bli stående som viktige i norsk psykiatri. Nå vet vi mer. Virkeligheten blir ikke helt den samme etter at denne avhandling er blitt vårt fellesgods.

Nils Christie

Oslo

Thomas Rogers Forbes: Surgeons at the Bailey. English Forensic Medicine to 1878. Yale University Press, New Haven and London, 1985, 255 sider.

Bogen giver, som antydnet i titlen, en oversigt over den retsmedicinske udvikling i England frem til 1878, idet forfatteren som kildemateriale har anvendt retsprotokoller og lignende skriftligt materiale (Old Bailey Sessions Papers) fra Londons berømte centrale kriminalret, The Old Bailey. Forfatteren har næsten udelukkende baseret sin fremstilling på de lægelige udsagn, og i den forbindelse er det værd at nævne, at forfatteren med ordet »surgeon« i realiteten mener læge, idet de citerede udsagn hidrører fra både alment praktiserende læger, hospitalslæger og læger, som mere eller mindre har specialiseret sig inden for retsmedicinen. Fremstillingen omfatter i virkeligheden kun retsmedicinens udvikling i selve London, idet kun enkelte sager fra den øvrige del af landet er berørt yderst overfladisk i forbindelse med omtale af lignende sager i London.

Thomas Forbes har haft adgang til det skriftlige materiale og har, hvilket bogen bærer tydeligt præg af, med umådelig flid gennemlæst de mange tusinde håndskrevne sider, således at han i de udvalgte kasus er i stand til at gengive de lægelige vidneudsagn med meget stor akkuratess. Forfatteren, som er pensioneret anatomiprofessor fra Yale University, har valgt at give en mere summarisk oversigt over den tidlige engelske retsmedicin indtil år 1700 for derefter at give en mere detaljeret skildring af sagernes art, idet han har inddelt dem efter dels den skadevoldende handlings art, og dels efter de opståede læsioners karakter, ligesom han – lidt kunstigt – har afsnit om seksualforbrydelser, barnedrab, drab af mindreårige, forgiftninger og sindslidelser samt endelig et afsluttende kapitel om forskellige andre retsmedicinske forhold, som man med

et nutidigt udtryk ville kalde klinisk retsmedicin, men også indeholdende enkelte klassiske drabssager. Forfatteren siger, at han har ønsket at give en oversigt over engelsk retsmedicin, som den var i tiden før undersøgelser som fingeraftryk, blodtypebestemmelser og fotografering vandt indpas i efterforskningen, hvilket må opfattes som årsagen til, at fremstillingen sluttede ved året 1878.

Forbes beskriver meget ærligt såvel kvalificerede som helt oplagt ukvalificerede »ekspertvidneudsagn« fra medicinalpersoner og påpeger betydningen af disse udsagn for sagernes udfald. blev publiceret i slutningen af det 16. århundrede. Man kan godt undre sig over dette forhold, idet coroner systemet opstod i England allerede omkring år 1000, hvor formålet først og fremmest var at undersøge dødsfald med henblik på, om det drejede sig om selvmord, idet den afdøde formue m.v. i så tilfælde tilfaldt kronen. Forbes giver ingen skildring af coroner systemets udvikling fra den tidlige tid til nutiden, hvor systemet stadigvæk fungerer i England.

Forbes beskriver meget ærligt såvel kvalificerede som helt oplagt ukvalificerede »ekspertvidneudsagn« fra medicinalpersoner og påpeger betydningen af disse udsagn for sagernes udfald. I nogle tilfælde forsøger forfatteren at foretage en selvstændig vurdering af bevismidlerne, men ved disse forsøg faldet det klart i øjnene, at hans speciale ikke ligger inden for retsmedicinen.

De absolut bedste afsnit i bogen omfatter efter anmelderens opfattelse afsnittet om forbrudelser over for børn. Hans beskrivelse af »baby farms« og englemagere er umådelig oplysende og rystende, ligesom beskrivelsen af børns anvendelse i industri og håndværk er gribende. Udsultningen og udnyttelse af børn overgår langt, hvad man kender fra Dickens beskrivelser, og specielt udsultningen og behandlingen af de såkaldte »chimney sweeps« gør indtryk. Disse børn blev sendt ned i de engelske skorstene med deres talrige sidekanaler for at børste soden ud, og det var vigtigt for arbejdsgiverne, at børnene var så små og tynde, at de kunne komme ind i selv de snævraste passager. Børn fra femårsalderen blev anvendt, og de blev simpelthen sultet for at hindre for hurtig vækst og dermed tab af arbejdskraft. Det kan ikke undre, at nogle af disse børn bukkede under som følge af behandlingen, således at sagen blev behandlet i retten. Da det kun er de tilfælde, hvor der foreligger skrevne rapporter, der omtales, er det utvivlsomt kun toppen af misbrugets isbjerg, som refereres i bogen.

Det er en meget stor opgave, forfatteren har sat sig, og bogen bærer præg af, at han har sat sig grundigt ind i materialet og den tilhørende faglitteratur. Det er til gengæld en nærmest håbløs opgave i et så lille værk at give en samlet oversigt over udviklingen i den lange periode, og bogen efterlader det indtryk, at læseren har haft lejlighed til nøglehulskikkeri ind i den tidlige engelske retsmedicinske verden. Bogens opbygning er ikke fast struktureret, og sproget er ikke altid let læst. Bogens styrke ligger i forfatterens akkurate gengivelse af Old Baileys retsudskrifter. Der er en omfattende litteraturliste og et rimeligt godt index, men som opslagsværk egner den sig næppe. Som fritidslæsning for den, der har interesse i tidlig engelsk kriminalret og retsmedicin, kan bogen derimod anbefales.

Jørn Simonsen

Odense universitets retsmedicinske institut.

Anne M. Butler: Daughters of Joy, Sisters of Misery. Prostitutes in the American West 1865-90. University of Illinois Press 1985, 179 s.

Anne M. Butlers bok »Daughters of Joy, Sisters of Misery« handler om prostituerede kvinder i den amerikanske vesten under åren 1865-90. De prostituerede i vestens bordeller, salooner og danshallar har alltid omgetts av sensationslysten nyfikenhet – de har betraktats som färg-granna men tragiska representanter för omoral och förbjuden erotik – men de har sällan varit föremål för seriöst forskningsintresse. Anne Butler beskriver dessa kvinnors livsvillkor utgående från mantalslängder, polis- och domstolsmaterial, myndighetskorrespondens, tidsningsartiklar mm. Hon konstaterar att prostitutionen genomsyrade alla delar av »the frontier life« och att den aktivt understöddes av olika myndigheter. De prostituerade rekryterades bland mexikanska kvinnor, kinesiska kvinnor, indiankvinnor, svarta och vita kvinnor. Gemensamt för dem alla var att de kom från eländiga sociala förhållanden, präglade av våld, brist och nöd. Prostitutionen gav dem möjlighet att överleva; det fanns ytterst få alternativa inkomstkällor för kvinnor i denna maskulina miljö. I Anne Butlers bok tilldelas de prostituerade en viktig historisk roll, de bidrog till att stabilisera den sociala ordningen i ett samhälle i stark omvandling. Medan andra befolkningsgrupper i den amerikanska västern beskrivits som modiga pionjärer och viktiga samhällsbyggare, så har de prostituerade endast väckt eftervärldens förakt. Enligt Butler är det på tiden att dessa kvinnor, som fyllde en av de tyngsta och otacksammaste funktionerna i samhället, får den uppmärksamhet och den respekt som de förtjänat.

Margaretha Järvinen

NAD Helsingfors

Hans Joachim Hirsch, Günther Kaiser og Helmut Marquardt (red): Gedächtnisschrift für Hilde Kaufmann – Walter de Gruyter, Berlin – New York 1986. DM 398.

Bogen er et omfangsrigt mindeskrift på 1000 sider for den tyske strafferetsjurist og kriminolog Hilde Kaufmann, der døde i 1981. Den har bidrag fra en lang række fortrinsvis tyske, men også spanske og latinamerikanske fagfæller. Bogen er i fem dele. Den første er en samling artikler om kriminalpolitik og strafferetsreform, den anden handler om kriminologi og ungdomskriminalitet, den tredje om strafudmåling og -fuldbyrdelse, mens fjerde og femte del omfatter artikler af henholdsvis dogmatisk strafferetlig og strafprocessuelt indhold. De fleste artikler er skrevet på tysk, men der findes enkelte på spansk og engelsk.

Bogen indledes med en biografi om Hilde Kaufmann, forfattet af Helmut Marquardt, og afsluttes med en fortegnelse over hendes videnskabelige produktion, der bærer præg af hendes interesse for at kombinere strafferetlig og kriminologisk tænkning.

Beth Grothe Nielsen

Århus Universitet

David J. Smith & Jeremy Gray: Police and People in London. The PSI-report.

Gower Publishing Co. Ltd.

1985, Policy Studies Institute Report (602 sider). Pris \$40,50, i paperback \$19,50.

I begyndelsen af 1980'erne udførte Policy Studies Institute et omfattende forskningsprogram om forholdet mellem politi og offentligheden i London og vedrørende Londons politi som organisation. Undersøgelserne blev iværksat efter ønske fra den daværende chef for politiet, Sir David McKnee.

I 1983 blev undersøgelsesresultaterne publiceret i 4 bind under den samlede overskrift *Police and People in London*. McKnee var da afløst af Sir Kenneth Newman.

Den nu foreliggende udgave består af de oprindelige bind I og IV med få ændringer. Udgaven omfatter ikke de resultater, der fremgik af det andet og tredje bind. Forordet beskriver imidlertid mål og metoder for hele forskningsprogrammet i brede vendinger, og det afsluttende kapitel opsummerer analyseresultater fra alle dele af forskningsprojektet og opstiller konklusioner og anbefalinger.

Projektets formål er at forstå politiets adfærd som en funktion af de strukturer politiet arbejder i.

Forfatterne har ikke haft til hensigt at nå frem til en almindelig teori om politiarbejde. Sigtet er ikke at fastslå, hvilket politiarbejde der giver de bedste resultater, men at få belyst, hvilken slags politi man har, i hvilken udstrækning det er acceptabelt for folk og, måske mest vigtigt, hvorfor politiet er som det er. Med udgangspunkt heri drøftes, om politiet kan ændres, hvis ændringer er påkrævet.

Forskerne antager, at politiarbejde i vid udstrækning er en funktion af politistyrkens strukturering og dens relationer til samfundet. De går desuden ud fra, at der er en umådelig inerti i politiets organisation. Forskerne mener, at det er relativt let at argumentere for bestemte prioriteringer og former for politiadfærd, men særdeles vanskeligt at påvirke praksis, det vil sige at ændre de 25.000 politifolks adfærd i det daglige.

Forfatterne kritiserer politiets arbejde i London i begyndelsen af 80'erne og fremsætter en række praktiske forslag til ændringer af politiarbejdet og dets kvalitet.

Anbefalingerne vedrører blandt andet rekruttering, uddannelse, forfremmelse og bedømmelse af politifolk, personaleudvikling, supervision. De foreslår udvikling af målbeskrivelser for patruljering og bedre udnyttelse af informationer, herunder udvikling af evne til at forstå statistik.

De fremsætter også forslag vedrørende klagers behandling og styrkens samlede struktur.

Arne Baun

Rigspolitichefen, København

Vagn Greve: *Edb-strafferet*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1986. ISBN 87-574-4452-8. 100 sid.

Första upplagan av Edb-strafferet kom ut år 1984 (rec i NTfK 1985 s 238-240). På grund av ny lagstiftning under år 1985 har den mist sin aktualitet i vissa delar, varför Greve nu givit ut en andra omarbetad upplaga av boken; den redaktionella indelningen är dock alltså jämt densamma.

De positiva värdeomdömen som avgavs i recensionen 1985 kvarstår, och jag nöjer mig med att hänvisa till den anmälan. Det bör dock nämnas, att den redan tidigare utomordentligt omfattande litteraturförteckningen nu tillförts ytterligare litteratur.

Utvecklingen på datorområdet är fortfarande explosiv, och hand i hand med denna utveckling går den *datorrelaterade kriminaliteten*. Turligt nog innefattar dock den datorrelaterade kriminaliteten i stort inte några nya brott. Visserligen begås gamla brott på nya sätt, men gällande lagstiftning täcker, med få undantag, dessa gärningar.

För att undanröja varje tveksamhet om vissa gärningars straffbarhet har man i Sverige nyligen genomfört ny lagstiftning på området. Eftersom dessa lagändringar ännu inte trätt i kraft, när Greves bok kom ut och således inte finns redovisade där i slutligt skick, kan det vara på sin plats att ge en kort beskrivning av dessa ändringar, som trädde i kraft den 1 juli 1986 (SFS 1986: 123. Prop 1985/86:65 och JuU 1985/86:17)

Till grund för lagändringarna har legat förmögenhetsbrottsutredningens betänkande, SoU 1983:50; i kommittén ingick bl a professor Nils Jareborg som expert.

19 kap 1 § brottsbalken (BrB), som stadgar ansvar för *bedrägeri* har lagts till ett nytt andra st med följande lydelse: För bedrägeri döms också den som genom att lämna oriktig eller ofullständig uppgift, genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligen påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling eller någon annan liknande automatisk process, så att det innebär vinning för gärningsmannen och skada för någon annan.

Som framgår av lagtexten krävs inte att någon fysisk person blivit vilseledd till en viss disposition (handling eller underlåtenhet). Det är således tillräckligt att gärningen, på i lagrummet angivet sätt, innebär en förmögenhetsöverföring.

Om gärningen begåtts genom vilseledande av en fysisk person har i förarbetena gjorts ett uttalande som onödigt komplicerar rättstillämpningen. Det påpekas nämligen, att rekvisiten i paragrafens första stycke då kan vara uppfyllda, och att lagföringen i dessa fall bör ske med stöd härav (prop s 43). Men för att ta ställning till huruvida första eller andra stycket skall tillämpas måste domstolen göra en prövning av den vilseleddes beslutsfunktion i processen; har han en självständig beslutsfunktion eller har han endast en osjälvständig förmedlande funktion?

Åklagaren ställs också inför ett extra moment; han bör noga tänka över gärningsbeskrivningens utformning för att, i förekommande fall, »lämna hela fältet öppet«.

Det kan sättas ifråga om uttalandet är riktigt mot bakgrund av att paragrafens andra stycke är en precisering (specialreglering) av ett i samma lagrum angivet oredligt förfarande. Borde inte denna specialreglering ha företräde?

Hur noga lagstiftaren övervägt sitt uttalande i aktuellt avseende framgår möjligen av sista meningen i avsnittet härom. »Det bör emellertid framhållas att det är vilket fall är tillräckligt för bedrägeriansvar att rekvisiten enligt andra stycket är uppfyllda« (prop s 43).

En sak är dock säker: Rättsstatistikerna skulle nog gärna vilja se att alla datorbedrägerier faller in under andra stycket!

Någon bestämd krets av skadelidande finns inte heller angiven. Domstolarna behöver därför inte i det enskilda fallet reda ut den många gånger besvärliga frågan om vem som lidit ekonomisk skada av gärningen.

Att »ändra i program« innefattar även att byta ut hela programmet eller att flytta över programmet från ett bearbetningsställe till ett annat.

Ändringar i en »upptagning« för automatisk informationsbehandling avser i första hand olovliga förfaranden med datorer. Med upptagning för automatisk informationsbehandling avses en uppgift som är fixerad på någon form av datamedium och som antingen finns i eller kan matas in i en datamaskin och som inte är visuellt läsbar. Vad främst avses är att lagrade data olovligen ändras helt eller delvis utplånas eller att nya data olovligen förs in i det material som skall bearbetas.

Att inte brottsbeskrivningen ger en uttömmande uppräknig av straffbelagda gärningar framgår av dess ordalydelse. Sälunda faller inom ramen för den nya lagstiftningen även olovliga förfaranden med bankomater, och även okvalificerade former av automatmissbruk, som tidigare bedömdes som bedrägligt betedande enligt 9 kap 2 § BrB.

I detta sammanhang finns det anledning påpeka, att förarbetena använder orden »brottsbeskrivning« och »gärningsbeskrivning« som synonyma. Av inte minst praktiska skäl finns det anledning att reservera termen »brottsbeskrivning« för straffbudets ordalydelse (Nils Jareborg, Begrepp och brottsbeskrivning, s 169), medan termen gärningsbeskrivning – enligt min mening – lämpligen endast bör avse åklagarens i stämningsansökan formulerade åtalspåstående.

I 10 kap 5 § BrB om *trolöshet mot huvudman* har bl a gjorts en ändring (ett tillägg) som innebär att den som på grund av förtroendeställning fått till uppgift att självständigt handha kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln härav kan lagföras. Det kan t ex röra föreståndare för datorcentraler och liknande tekniskt ansvariga personer i nyckelpositioner.

Stadgandet om *olovligt brukande*, 10 kap 7 § BrB, har ändrats på så sätt att besittningsrekvisitet tagits bort. Avsikten med denna ändring har varit att bl a time-theft (olovligt brukande av anläggningar för automatisk informationsbehandling) skall falla inom ramen för paragrafens tillämpningsområde. Eftersom ett dylikt förfarande kan orsaka stor ekonomisk skada, har också straffskalan höjts; för grovt brott kan dömas till fängelse två år.

I datalagen (1973:289) har slutligen gjorts ett tillägg i förtydligande syfte. Lagens 21 § om *dataintrång* straffbelägger bl a den som olovligen bereder sig tillgång till »upptagning« för automatisk databehandling (wire-tapping). I ett nytt andra stycke anges nu att med upptagning avses även uppgifter som är under befordran via elektroniskt eller annat liknande hjälpmedel för att användas för automatisk databehandling. Behovet av ett förtydligande i aktuellt avseende påtalades redan år 1979 (Sv JT s 273-274 och 279-281. Datorrelaterade gärningar). Förhoppningsvis skall den datorrelaterade kriminaliteten inte ges möjlighet till sådant försprång i framtiden.

Krister Malmsten

Västerås Tingsrätt

Klaus Tiedemann: Konkurs-Strafrecht. Sonderausgabe der Kommentierung der §§ 282-283d in der 10. Auflage des Leipziger Kommentars zum Strafgesetzbuch. Berlin 1985.

Konkursbrott och konkursstraffrätt har bakom sig en hundraårig historia. Området har alltid varit kriminalpolitiskt kontroversiellt. Trots ansträngningar av lagstiftare i olika länder har man inte lyckats dra upp någon skarp gräns mellan straffbara och straffria beteendeformer. Nu verkar konkursstraffrätten uppleva en slags renässans i många länder. Orsaken är å ena sidan att brott som hänför sig till konkurs och gäldenärs betalningsvårigheter har klart ökat – eller så har tidigare dold ekonomisk brottsligt allt mera börjat komma fram som en följd av en intensifiering av moderna undersökningsmetoder. Å andra sidan har under de senaste årtiondena kunnat iakttas en betydelsefull lagstiftningsaktivitet på området.

Ovannämnda omständigheter förklara också publiceringen av det här aktuella verket av professor Tiedemann. Brott som hänför sig till konkurs och gäldenärs betalningsvårigheter har också varit aktuella i Förbundsrepubliken Tyskland och lagstiftningen har reformerats 1976.

Verket har formen av en kommentar. Men av dess 248 sidor har drygt en tredje del använts till genomgång av allmänna frågor (»Vorbemerkungen zu den §§ 283 bis 283d«). Detta gör att man kan karakterisera boken som en utförlig konkursstraffrättslig monografi. Till bokens förtjänster jämfört med många tidigare konkursstraffrättsliga framställningar hör att problemen hela tiden också granskas utgående från en ekonomisk synvinkel. Något som idag är helt oundvikligt om man vill vara lika skicklig som många av dagens konkursbrottslingar, till vilka hör en rad mycket framstående affärsmän.

Konkursstraffrätt (Konkurs – Strafrecht) definieras av Tiedemann som helheten av de straffbestämmelser som skyddar den exekutionsgång som står borgenären till buds för att åstadkomma en rättvis fördelning. Utgångspunkten är traditionell och enligt min åsikt även problematisk. Hur strikt skall man vid borgenärsskyddet följa en bestämd exekutionsordning? Denna fråga avgör naturligtvis lagstiftaren och i Förbundsrepubliken är man fortfarande i rätt hög grad inne på bundenhetslinjen, vilket förklarar Tiedemanns ovannämnda utgångsdefinition. StGB § 236,6 förutsätter därtill alltid att gäldenären förutom att ha gjort sig skyldig till någon av ovannämnda bankrutthandlingar även ha inställt sina betalningar, försetts i konkurs eller konkursen förfallit pga av bristande medel. Dock kan en betydelsefull del av bankrutthandlingarna anknyta till en situation som avklaras medels specialexekution eller som inget har att göra med exekutionsförfarande.

Enligt tyskt synsätt är det naturligt att jämställa t.ex. olika typer av bokföringsfel med gärningar som reellt eller skenbart försämrar gäldenärens förmögenhetsställning. Så är inte längre fallet i Finland. Här försöker man minska konkursens betydelse som förutsättning för bestraffning av bankrutthandlingar. Enligt huvudregeln i finsk rätt straffas alltid bokföringsfel i stöd av bokföringslagens allmänna straffbestämmelser. Så är t.ex. nyttjandet av bokföringen vid gärningar som försämrar förmögenhetsställningen närmast en kvalifikationsgrund och inte längre en självständig förutsättning för en bankruttgärning. Det verkar som om man i Finland skulle vara redo för en likadan reform av konkursstraffbestämmelserna som redan genomförts i Sverige och Österrike. En jämförelse mellan senare tiders reformer av konkursstraffbestämmelser visar att olika länders lagstiftare inte förmått finna en gemensam linje.

Detta viser även hur svårt det är att lagstifta på området.

Tiedemanns bok är tycks noggrann i sin redogörelse för de nya bestämmelserna. Författars grepp är inriktat på problem samtidigt som han hela tiden beaktar praxis. Detta gör boken intressant även för den som angriper problemen utgående från andra bestämmelser. Via ett riktigt urval av rättsfall förmedlas läsaren även ett utdrag ur den tyska verkligheten, som i många avseenden liknar den finska.

Olavi Heinonen

Justitieombudsman

Helsingfors

Eva Smith: Vidnebeviset. En vurdering af afhøringsmetoder og vidneforklaringer. G.E.C. Gad, København 1986, 710 s.

Universitetslektor Eva Smith har nylig tatt den juridiske doktorgrad ved Københavns universitet med sin avhandling om vitnebeviset. Arbeidet er tverrfaglig og har to formål: dels å undersøke hvordan forhørsformen påvirker vitnets forklaring, og dels å vurdere vitneutsagnets troverdighet. En sentral plass inntar en vitnepsykologisk undersøkelse som forfatteren selv har foretatt. Det henvises også til en mengde andre psykologiske undersøkelser som har søkt å belyse vitneutsagns troverdighet. Men forfatteren gjør også bruk av sin juridiske innsikt, særlig sitt kjennskap til prosessordningen. Hun drøfter betydningen av rettsregler som angår vitneavhøringen, både i dansk og annen nordisk rett. Og de enkelte kapitler avsluttes med rettspolitiske betraktninger om det er behov for regelendringer, og om hvordan vitneavhøring bør foregå. Hovedvekten er lagt på straffeprosessuelle spørsmål, men arbeidet har også relevans for sivilprosessen.

Etter en kort innledning følger et kapittel der det gjøres rede for vitnepsykologiens utvikling og resultater og dens betydning for rettspraksis. Oversikten er innsiktsfull. Forfatterens kritiske kommentarer er stort sett overbevisende. Hun har sikkert rett i at noen av undersøkelsene lider under psykologenes manglende kjennskap til det system som forskningsresultatene skal betjene, men også i at jurister ikke i tilstrekkelig grad har dradd nytte av psykologisk kunnskap om vitneprovs troverdighet. Juristers avvisende holdning begrunnes ofte med at det er noe helt annet å være vitne i en rettssak enn å delta i et psykologisk forsøk. Et av formålene med forfatterens empiriske undersøkelse, var å etterprøve holdbarheten av denne påstand.

I kap. III og IV gjøres det nærmere rede for denne undersøkelsen. For å få belyst forhørsformens betydning for vitneforklaringen, ble forsøkspersonene delt i 4 grupper som alle ble vist en kort film med et kriminelt handlingsforløp.

Gruppe 1 var en kontrollgruppe som ble utspurt om hva de hadde iaktatt i en uformell og tvangsfri atmosfære, slik det er vanlig i psykologiske persepsjonsforsøk. *Gruppe 2* ble bedt om å forestille seg at det dreiet seg om en virkelig hendelse, og at de nå ble forhørt av politiet som vitner. To måneder senere ble denne gruppen forhørt på ny i rettslige former ved en »domstol«. Også *gruppe 3 og 4* ble »rettsavhørt«, men uten forutgående »politiavhøring«. For gruppe 4's vedkommende fant forhøret sted umiddelbart etter at de hadde sett filmen, mens gruppe 3 først ble forhørt to måneder senere. Det ble lagt stor vekt på å gjøre de »juridiske« avhør så naturtro som mulig – med pompøse lokaler, formaninger og høytidelige former m.v.

Til grunn for forsøket lå den hypotese at vitner under en rettssak vil uttale seg med større forsiktighet enn forsøkspersoner i en psykologisk undersøkelse, bl.a. fordi vitner vet at deres forklaringer kan få avgjørende betydning for den som er tiltalt. Smith regnet derfor med at de »juridisk avhørte« forsøkspersoner ville være mindre tilbøyelige enn de psykologisk avhørte til å gi etter for press om å uttale seg om ting de ikke kunne huske, og at de ville være mer på vakt overfor ledende spørsmål og overfor feller som ble lagt. Men det viste seg ikke å være tilfelle. Det var ingen nevneværdig forskjell i de nevnte henseender mellom »juridisk« og psykologisk avhørte.

Hvordan dette uventede resultat skal forklares, drøftes i kap. XII. Det reises her spørsmål om hypotesen må anses avkreftet, eller om det snarere var forsøket på å få vitnene til å føle seg rettslig avhørt som mislyktes. Forfatterens konklusjon er at den først nevnte mulighet har mest for seg. Etterfølgende intervjuer med forsøkspersonene (s. 119-31) syntes å vise at rollespillet stort sett hadde lyktes. Og det innrømmes at noen psykologiske realiteter ble undervurdert ved oppstilling av hypotesen: På den ene siden er det nok slik at rettssakers alvor kan innby til forsiktighet. Men på den annen side vil situasjonen i rettssalen få vitnet til å føle forventninger rettet til seg om at det *skal* kunne gi opplysninger. Dette indre press kan tenkes å oppveie den tendens til forsiktighet som sakens alvor tilsier.

Disse synspunkter virker i og for seg plausible. Hvis de er holdbare, innebærer det at forskjellen mellom resultatene av psykologiske prøver og rettslige vitneforklaringer ikke er så betydelige som mange jurister har trodd. Men vi kan naturligvis ikke være sikre på at det forholder seg slik. For et enkelt eksperiment gir for spinkelt grunnlag for sikre slutninger. Og selv om rollespillet var vellykket, er det tross alt en forskjell mellom å forestille seg at man er vitne i en rettssak, og virkelig å være det.

I alle fall er det fortjenestfullt at det er gjort et forsøk på å etterprøve empirisk om det er slike forskjeller mellom psykologiske prøver og rettslige vitneprov som mange har ment at det er. Og i sin diskusjon av resultatene legger forfatteren for dagen en beundringsverdig villighet til selvkritikk og til å ta sine forutfattede antagelser opp til revisjon.

I boken behandles også en rekke viktige spørsmål angående vitneprovs troverdighet. Undersøkelsen var lagt opp med sikte på å belyse flere av disse spørsmålene. Dessuten blir andre undersøkelser fra forskjellige land og erfaringer fra rettslivet trukket inn som grunnlag for vurderingene.

I kap. V drøftes om frie forklaringer gjennomgående har høyere sannhetsverdi enn avhør i form av spørsmålsrekker. I sine kommentarer til tidligere undersøkelser av dette har forfatteren noen meget klargjørende betraktninger om hvordan målemetoder kan bestemme utfallet, og om betydningen av om opplysningene angår forhold som det har ligget nær for vitnet å feste seg ved. Det konkluderes med at svar på spørsmål har like høy sannhetsverdi som frie forklaringer – forutsatt at det ikke øves press eller stilles ledende spørsmål.

Virkingene av at det øves press på et vitne for å få frem opplysninger, behandles i kap. VII. Bl.a. på grunnlag av sin egen undersøkelse konkluderer forfatteren med at press øker faren for å få uriktige opplysninger. Jo sterkere presset er, desto større er sannsynligheten for at opplysningene blir uriktige. Dette gjelder selv om presset er nøytralt. Ledende spørsmål og spørsmål som stiller feller for å prøve et vitnes troverdighet eller pålitelighet diskuteres inngående i kap. VIII-X.

I kap. XIII og XIV behandles betydningen av gjentatte forhør. De spørsmål som drøftes her,

har stor praktisk betydning da det jo er vanlig at vitner i straffesaker først avhøres av politiet og senere av retten. Det er en vanlig oppfatning at den første forklaring i slike tilfelle er den mest pålitelige. Men undersøkelsen ga ingen støtte for det. Svarene ble nesten like ofte endret fra å være uriktige ved første avhøring til å bli riktige ved den annen, som de ble endret den motsatte vei. Når vitnene ble foreholdt at det var uoverensstemmelse mellom forklaringene, falt de nesten alltid tilbake på den første forklaring – både når den var riktig og når den var uriktig.

Vidneidentifikasjon – ved fremvisning av fotografier, parader o.l. – gjøres til gjenstand for inngående drøftelser i kap. XV-XVIII. Det materiale som legges frem fra undersøkelser og rettssaker gir et skremmende bilde av hvilke farer det er for justismord på grunn av feilidentifikasjon.

Det siste tema som tas opp, er om det finnes kriterier på gode og dårlige vitner. Selvsagt er det individuelle forskjeller mellom mennesker. Men undersøkelser som det henvises til tyder på at det ikke er mulig å si noe om en persons troverdighet ut fra slike kriterier som kjønn, alder, utdanning eller yrke. F. eks. har den utbredte oppfatning at politifolk er bedre vitner enn andre, ingen støtte i de undersøkelser som er foretatt.

Alt i alt er det en meget verdifull bok Eva Smith har skrevet. Den tar opp praktisk viktige spørsmål, er velskrevet og preget av omfattende kunnskaper og kloke vurderinger.

Torstein Eckhoff

Universitetet i Oslo